

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2024.324190>

В. В. Газдаг

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Україна

e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9331-2307>

Є. Б. Барань

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Україна,

Ніредьгазький університет, Угорщина

e-mail: barany.ertzsebet75@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8395-5475>

Рецензія на монографію: Gregor Ferenc. *A szlovák nyelv magyar elemei*. Budapest: Kairosz Kiadó, 2023. 954 p. Ференц Грегор. *Угорські елементи у словацькій мові*. Будапешт: Kairosz, 2023. 954 с. (угорською мовою)

Поштовхом до активізації наукового життя часто стають публікації результатів нових досліджень. Проте в історії науки відомо чимало випадків, коли подібна публікація або ж не відбувалася з різних (переважно фінансових) причин, або ж затримувалася на багато років.

Схожа непроста доля судилася монографії Ференца Грегора (1926–2008) “*Угорські елементи у словацькій мові*”, яка базувалася на багаторічних лексикографічних дослідженнях науковця і була завершена 1998 року. Спроба видати цю ґрунтовну працю з доданими у 2004 році примітками тоді вже важкохворого автора та “*Передмовою*” Андраша Золтана кілька разів стикалася з перешкодами. “Те, що монографія не загубилася, ми завдячуємо надзвичайно талановитому угорському славісту з широким кругозором – Іштванові Удварі (1950–2005)”, який, “дізнавшись, що видавництво “Академія” не планує друкувати працю Ференца Грегора, запланував видати її самостійно” (Gregor, 2023, pp. 8–9), проте через передчасну смерть не встиг реалізувати. Задумана Іштваном Удварі публікація книги відбулася лише через п’ятнадцять років після смерті Ференца Грегора – у 2023 році. Це сталося завдяки наполегливій роботі Андраша Золтана та фінансовій підтримці кураторії Благодійного фонду “На підтримку досліджень та освіти у Східній та Центральній Європі”.

Стосовно актуальності оприлюднення величезного матеріалу, зібраного й систематизованого Ференцом Грегором, після виходу перших двох томів тритомного словника “*Hungarian loanwords in the Slovak Language*” (“Угорські лексичні запозичення у словацькій мові”) (Rocchi, 1999; 2002; 2010) італійського мовознавця Лучано Роккі (Luciano Rocchi) почав сумніватися сам автор, однак усе ж уважав за необхідне внести певні правки до своїх думок про долю угорських запозичень у словацькій мові, викладених раніше у вступній частині монографії.

Після авторської передмови у виданні розміщений перелік використаних джерел і список скорочень (Gregor, 2023, pp. 11–42).

У “Передмові” Ференц Грегор наголошує, що накопичений у результаті досліджень протягом кількох десятиліть матеріал “дозволяє здійснити якомога повніший – але

далеко не повний – опис угорських лексичних елементів у словацькій мові” (Gregor, 2023, р. 44). Автор детально розкриває джерела досліджень: “Джерелом для мене служили переважно рукописи, знайдені в угорських бібліотеках та архівах, але, звісно ж, я також опрацював друковані тексти, різноманітні публікації та твори художньої літератури”; знайомить читачів з будовою словникових статей, із працями, які стали базою для даних етимології слова, а також акцентує, що в роботі проаналізовано лише загальні та власні назви (Gregor, 2023, р. 44).

У наступному розділі з назвою “Історичні обставини” розглянуто фактори, які активно впливали на економічні й мовні контакти двох сусідніх – угорського та словацького – народів. У цьому контексті дослідник детально зупиняється на описі зв’язків, що сформувалися безпосередньо вздовж етнічних меж проживання двох народів, на лексичних запозиченнях, пов’язаних з адміністративною структурою колишнього Угорського Королівства, з військовою службою, ремеслами, іншими сферами суспільного життя (наприклад, церква, водне та сухопутне транспортне сполучення, торгівля, громадське життя, фінанси), з природними явищами (земля, вода, клімат, дикі рослини, тварини тощо). Стосовно кількості угорських лексем, які були засвоєні словацькою мовою, то Ференц Грегор звертає увагу, що їх значно більше, ніж ті 500-600 слів, про які говорили Мирослав Калол (Miroslav Kálal) та Іштван Кнежа (Kniezsa István), аргументує, що таких запозичень існує понад 2000, а також заперечує поширену раніше в мовознавстві думку, що “відчутний вплив угорської мови на словацьку розпочався тільки наприкінці XVIII століття внаслідок посиленої мадяризації” (Gregor, 2023, р. 47). Крім цього, автор робить спробу з’ясувати, що ж саме можна зарахувати до категорії запозичених слів. Зокрема, він згадує про проблематику класифікації різних гапаксів легоменонів та доволі спотворених висловів із переважно дитячих пісень і віршиків, а також про те, що об’єктом вивчення в монографії не були діалектизми, одноразові ізольовані запозичення, оскільки “фіксація та облік таких і подібних діалектизмів або арготизмів непропорційно роздули б обсяг роботи” (Gregor, 2023, р. 49). Крім окреслених вище категорій, Ференц Грегор не включає до роботи слова, які раніше помилково були кваліфіковані як такі, що мають угорське походження, а також ті запозичення, які поширені в обох мовах і, ймовірно, походять з одного джерела (наприклад, з німецької, латинської або турецької), але були запозичені незалежно один від одного (Gregor, 2023, р. 53). Підсумовуючи окреслені вище питання, дослідник висловлює свій погляд і з приводу твердження, що стилістично нейтральними елементами словацької літературної мови стала порівняно невелика кількість угорських лексичних елементів, вказуючи, що “словаки аж до середини минулого століття в якості літературної використовували чеську мову”, тож “лексичні елементи угорського походження з розмовної та побутової мови рідко переходили на рівень літературної мови” (Gregor, 2023, р. 54).

У розділі “Адаптація угорських елементів до системи словацької мови” автор наголошує, що оскільки фонетичні зміни угорських лексичних елементів у словацькій мові ідентичні до таких змін угорських елементів у сербохорватській мові (ці зміни вже детально проаналізував Ласло Гадрович (Hadrovics László)), він не буде заглиблюватися в це питання, звертаючи увагу тільки на словацьку рефлексію окремих звуків (Gregor, 2023, р. 55).

У першій частині розділу “Фонетичні явища” мовознавець розглядає форми використання угорських голосних у словацькій мові, рухаючись від звука до звука. Стосовно приголосних Ференц Грегор відзначає, що ті “значною мірою пристосувалися до системи консонантизму словацької мови, точніше – до базових

правил системи приголосних, які реалізуються у трьох основних говорах” (Gregor, 2023, p. 63). З-поміж фонетичних явищ автор детально зупиняється на спрощенні чи збереженні довгих або подвоєних приголосних, на асиміляції та дисиміляції голосних і приголосних, на протетичних приголосних, на епентетичних звуках, а також на явищі метатези.

У наступному і водночас останньому теоретичному розділі “Морфологічні, словотворчі, семантичні явища” читач знаходить опис згаданих у назві мовних явищ, говорячи про які, Ференц Грегор відзначає: “Звичайно, це самостійні сфери лінгвістики, однак у контексті запозичених слів між ними простежуються такі взаємозв’язки, що видається доцільним говорити про них разом” (Gregor, 2023, p. 71). У межах розділу автор окремо зупиняється на випадках дослівного перекладу, а також на формах вияву угорських фразеологічних одиниць (наприклад, приказок і прислів’їв) у словацькій мові. Дослідник звертає увагу, що “одним із зразків для словацьких лінгвістичних новотворів була угорська мова”, однак це питання ще вимагає подальшого, більш ретельного вивчення (Gregor, 2023, p. 83).

Основну частину монографії становить “Словникова частина”, яка разом із різними похідними словами та варіантами форм слів налічує понад дев’ять тисяч лексем угорського походження чи засвоєних посередництвом угорської мови. Автор ретельно попрацював над підготовкою кожної словникової статті. Як відзначалося у вступі роботи, заголовне слово, за можливості, подається у літературному варіанті, а пов’язана з документуванням інформація наводиться в хронологічній послідовності. Другий абзац словникової статті містить етимологічні дані. Для прикладу наведемо зразок короткої словникової статті із заголовним словом *biléta*:

biléta ’belépjegy, cédula’ – *biléta* zastar. ’ua.’ (GNS), St. Hory: *tiahat bilétu* (SSN), Drienovo: *plati’i bil’ietu* (uo.); – **Szárm.:** *bilétká* dem. – *bilétká* zastar. ’utazási jegy’ (GNS), Gregorovce: *bil’etka* (SSN), Hor. Lehota: *bil’ietka* (uo.).

A ném. eredetű latinosított m. *biléta* 1. ’Eintrittskarte’ (1790: EWU); 2. ’Zettel, Briefchen’ (1748?, 1808: uo.). Tekintettel a szó egészen kései felbukkanására, a szóvégi -a és az é jelenlétére, a magyar közvetítés feltevés megalapozottnak mondható. A szlovákban szokásos alak a *bilet* (SSJ; SCS), ennek közvetlen forrása valószínűleg szintén a német, s nem a francia (ez utóbbira l. MatSl; Tvrdý; SCS stb.: vö. még a csehét illetően: SESJČ). – Vö. **baléta, paléta**.

Стосовно завершальної частини монографії “Покажчик слів” Ференц Грегор відзначає, що вона не містить угорських діалектних лексем, які відомі тільки в якомусь із сучасних словацьких мовних острівців в Угорщині, Румунії чи колишній Югославії. Крім цього, автор розкриває і значення додаткової інформації, яка наводиться в розділі.

Як ми вже зауважили на початку цієї рецензії, монографія Ференца Грегора побачила світ, подолавши багато труднощів, лише через кілька десятиліть після завершення роботи над нею. Проте її наукова цінність беззаперечна, дослідження є оригінальним навіть з урахуванням результатів роботи, опублікованої Л. Роккі (Rocchi, 1999; 2002; 2010). Порівнюючи лексикографічну роботу, виконану Ференцом Грегором та Лучано Роккі, одразу зауважуємо, що частина лексем, кваліфікованих угорським мовознавцем як слова угорського походження, не потрапила до словника Л. Роккі. З-поміж таких лексем, на літеру *b* можна назвати *baka, bakačí, bakator, bakter*. Цей перелік можна продовжувати, але він не є предметом нашої рецензії.

Сподіваємося, що найближчим часом лексикографічна праця Ференца Грегора здійснить належний для свого високого рівня вплив на майбутні дослідження у сфері

угорсько-словацьких міжмовних контактів. Цьому сприятиме й те, що видавець забезпечив вільний доступ до електронної версії монографії за покликанням:

https://real.mtak.hu/189621/1/Gregor_Ferenc_A_szlovak_nyelv_magyar_elemei_Epub.pdf

ЛІТЕРАТУРА

Gregor, F. (2023). *A szlovák nyelv magyar elemei*. Kairosz Kiadó.

Режим доступу: https://real.mtak.hu/189621/1/Gregor_Ferenc_A_szlovak_nyelv_magyar_elemei_Epub.pdf

Rocchi, L. (1999, 2002, 2010). *Hungarian Loanwords in the Slovak Language*. I – 1999, II – 2002, III – 2010. Trieste.

Дата надходження до редакції 20.11.2024

Ухвалено до друку 23.12.2024

Відомості про авторів

<p>Барань Єлизавета Балажівна,</p> <p>доктор філософії в галузі мовознавства, доцент, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, Україна, доцент кафедри української мови та культури Ниредьгазького університету, Угорщина</p> <p>e-mail: barany.ertzsebet75@gmail.com</p>		<p>Коло наукових інтересів:</p> <p>проблеми українсько-угорських міжмовних контактів, українська й угорська лексикографія, методика викладання української мови в школах з мовами національних меншин, історія української лінгвоукраїністики в Угорщині</p>
<p>Газдаг Вільмош Вільмошович,</p> <p>доктор філософії в галузі гуманітарні науки, доцент, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, Україна</p> <p>e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua</p>		<p>Коло наукових інтересів:</p> <p>соціолінгвістика, проблеми двомовності, міжмовні контакти, лексичні запозичення</p>